

ATATÜRK'ÜN EKONOMİ POLİTİKASI VE ÖZELLEŞTİRMELER

Jeopolitik Dergisi, Ağustos 2007

Yıldırım Koç¹

Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu tehditler büyüdükçe ve yaşadığı sorunlar ağırlaştıkça, Atatürk'ün önemi daha da artmaktadır. Bu nedenle, Atatürk'ün ekonomi alanında izlediği politikanın bazı özelliklerini hatırlamakta yarar bulunmaktadır. Emperyalist güçler tarafından Türkiye'ye dayatılan bugünkü özelleştirme uygulamalarının ülkemiz açısından önemini anlayabilmek için, Atatürk'ün politikalarına bakmak zorunludur. Özelleştirme, ekonomiye ulusötesi tekellerin ve yerli tekellerin hakim olması (piyasacılık) ve yerelleşme, emperyalizmin saldırının ana unsurlarıdır.

Ulu Önder Atatürk'ün ekonomi politikasının en önemli özelliği, devletçiliktir. Atatürk, daha 1922 yılından itibaren devletçiliği savunmuş, devletçiliği ülkemizin bağımsızlığının ve ulusumuzun bütünlüğünün en önemli araçlarından biri olarak değerlendirmiştir. Atatürk daha 1 Mart 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada şunları söylüyordu:

“Ekonomik politikamızın önemli amaçlarından biri de genel yararı doğrudan doğruya ilgilendirecek kurumlar ve iktisadi teşebbüslerin, mali kudretimizin ve teknolojinin izni oranında devletleştirilmeleridir.”

Atatürk'ün devletçilik çizgisi tüm yaşamı boyunca devam etti. Atatürk, Cumhuriyet'in kurulmasının hemen sonrasında birçok alandaki yabancı işletmeyi millileştirdi ve devletleştirdi. Devletçiliğin 1937 yılında Anayasamıza konmasına kadar geçen süreçte, yaşamın her alanında devlet denetimi ve kamu işletmeciliği yaygınlaştırıldı.

Atatürk, devletçiliği geçici bir ekonomik politika olarak kabul etmiyordu. Atatürk için, devletçilik, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerinden biriydi. Bu ilkeyi bu nedenle Anayasa'ya koydurttu.

Atatürk'ün, devletçiliği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel ilkelerinden biri olarak kabul etmesinin çeşitli nedenleri vardı.

- Sanayileşmenin yolu devletçilikten geçiyordu.
- Cumhuriyet düşmanlarının ekonomik gücünü kırmak için devletçilik gerekiyordu.
- Yabancıların ekonomideki etkilerini azaltarak siyasal bağımsızlığı güçlendirebilmek için devletçilik şarttı.
- Halkın refah düzeyini yükseltebilmenin, sosyal devleti inşa edebilmenin, devletle halk arasındaki bağları güçlendirebilmenin yolu devletçilikten geçiyordu.
- Farklı kökenlerden ve inançlardan insanlardan bir millet yaratabilmek için de devletçilik gerekiyordu. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti deniyordu; ancak bu milletin oluşturulabilmesi için yaşamın her alanında devletçilik zorunluydu.

Özetle; devletçilik, Atatürk için geçici bir politika değildi; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerinden biriydi.

Atatürk, devletçi olmanın yanı sıra, plancıydı da. Devletçiliğin ayrılmaz bütünleyicisi, plancılıktır. Atatürk, 1933 yılında Birinci Sanayi Planı'nı uygulamaya soktu.

ATATÜRK'ÜN TARIM POLİTİKASI

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan yoksul ve eğitimsiz bir köylülük, teknolojik açıdan son derece geri bir tarım sektörü devraldı.

Türkiye tarımı, hükümetlerin devletçilik temelinde bilinçli ve yoğun çabalarıyla, Cumhuriyet döneminde büyük bir gelişme gösterdi ve köylülüğün refah düzeyi yükseldi. Bu süreçte, devletin eğitim, yönlendirme, kaynak aktarma çabaları belirleyici oldu. Köylü, devletin sağladığı parasız eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlandı. Kamu kurum ve kuruluşları, köye ve köylüye yol, su, elektrik, okul, cami, kanalizasyon, sulama kanalı yaptı; tarımın gelişmesi için gerekli bilimsel bilgiyi sağladı. Cumhuriyet döneminin devleti, köylüyü eşkiyadan kurtardı. 1929 dünya buhranının Türkiye'ye yansımaları ve İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan yoksullaşma dışında, Cumhuriyet dönemi, devletçilik sayesinde, köylülük için güven, huzur ve devamlı yükselen yaşam standardı anlamına geldi. 1945 yılında kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu büyük çiftçilerin topraklarının önemli bölümüne el konulmasını ve topraksız köylülere dağıtılmasını öngörmekteydi; ancak uygulanamadı.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tarımda çok sayıda insanın geçimini sağlayan faaliyet, tütün üretimidir. Tütün üretimi 1862 yılında tekel altına alındı. 1884 yılında emperyalistlere ait Reji Şirketi kuruldu ve tütün üretimini denetlemeye başladı. Tütünde küçük üreticilik hakimdi. 1884 yılında 140 bin aile tütün üretiminde çalışıyordu. Bu sayı 1911 yılında 244 bine yükseldi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında 100 binin altında düştü. 1925 yılında 168 bin tütün üreticisi aile vardı.

Reji Şirketi, tütün kaçakçılığıyla mücadele için “kolcu” adı verilen silahlı kişilerden oluşan bir özel güvenlik örgütü kurmuştu. Kolcu sayısı 1887 yılında 3600 idi. Bu sayı 1897 yılında 6700'e yükselmisti. Ayrıca, 1889 yılında kaçakçılıkla mücadele edebilmek için üç kruvazör satın almış ve bunlardan birine elektrikli aydınlatma aracı

¹ ODTÜ İktisat Bölümü Ek Zamanlı Öğretim Görevlisi, Türkiye YOL-İŞ Sendikası Eğitim Dairesi Başkanı

koymuştu. Köylü üzerinde Reji'nin sömürüsü ve özel güvenlik kuvveti olan kolcuların baskısı 42 yıl sürdü. Yaklaşık 20 bin kişi, tütün kaçakçıları ile kolcular arasındaki çatışmalarda yaşamını yitirdi.

Cumhuriyet dönemi, tütün üreticisini Reji'den kurtardı. Reji'nin işletmeleri 1925 yılında millileştirildi ve devletleştirildi. Tütün üretiminde Reji'nin sömürüsü ve baskısı sona erdirilerek, bir kamu işletmesi olan Tekel kuruldu; tütün üreticilerinin sayısı, geliri ve güvencesi arttı. 1941 yılından itibaren tütünde destekleme alımı uygulamasına geçildi. Tütün üreticisi, siyasi alandaki etkisini ve gücünü kullanarak yükselttiği tütün fiyatlarıyla, uzun yıllar ayakta kalabildi.

Çay üretimi Cumhuriyet döneminde devletin çabalarıyla başladı ve yıllarca gurbetçilikle geçimini sağlamış Doğu Karadeniz bölgesinde, günümüzde 200 bini aşkın ailenin gelir kaynağı oldu. 1924 yılında çıkarılan 407 sayılı Kanunla Rize ili ve Borçka ilçesinde çay yetiştirilmesi işine girişildi. Bir miktar arazi kamulaştırıldı. Sovyetler Birliği'nden tohum ve çay fidanı getirildi. 1938 yılında ilk yaş çay üretimi elde edildi. İlk çay fabrikası da Rize'de 1947 yılında kuruldu. Çay üreticiliği Doğu Karadeniz bölgesine zenginlik götürdü. Halk, devletin girişimleriyle ve yönlendiriciliğinde yaşam düzeyi yükseldiğinden, yurduna sahip çıktı. Devletçilikle geliştirilen ve desteklenen çay tarımı, ekonomik güce ve ulusal bilincin gelişmesine önemli katkılarda bulundu.

Şeker pancarı üretimi Cumhuriyet döneminde devletin bilinçli ve ısrarlı çabalarıyla başladı ve yaygınlaştı. Yüzbinlerce çiftçi ailesi, devletçilikle başlatılan şeker pancarı sayesinde yaşam standartlarını yükseltti.

Atatürk, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra tarıma büyük önem verdi. 1925 yılından itibaren kendisine ait çiftliklerde geleneksel tarım anlayışını kökten değiştiren uygulamalar gerçekleştirdi; köylüye örnek oldu. Ayrıca, devletin de bu alana kaynak ayırmasını sağladı. Cumhuriyet döneminde Ankara, Eskişehir, Erzurum ve Yeşilköy'de hububat ıslah istasyonları; Adana ve Nazilli'de pamuk ıslah istasyonları; Adapazarı'nda patates ve mısır ıslah istasyonu; Bursa, Antalya, Diyarbakır, Edirne ve Denizli'de ipek böcekçiliği istasyonu, Kayseri'de yonca istasyonu, Antalya'da sıcak iklim nebatları ıslah istasyonu kuruldu. Ülkenin dört bir yanında fidanlıklar oluşturuldu. Bu devlet fidanlıkları sayesinde dut, antepfıstığı, asma, çay, elma, kayısı, fındık, narenciye, vişne, zeytin ve incir fideleri devlet tarafından yetiştirilerek köylüye dağıtıldı. Tarımın yapısını sermayedarlar değil, devletçilik değiştirdi.

1937 yılında Zirai Kombinalar İdaresi kuruldu. Bu kuruluşun amacı, tarım aletleri, makinaları ve ilaçlarının satın alınarak halka tanıtımının yapılmasıydı. Zirai Kombinalar İdaresi 1943 yılından itibaren boş hazine toprakları üzerinde devlet çiftlikleri oluşturdu, tarımsal üretimi artırdı, çağdaş tarım teknik ve yöntemlerini köylüye tanıttı ve özellikle sıkıntılı dönemlerde halkın gıda ihtiyacının karşılanması açısından çok büyük katkılarda bulundu.

Atatürk'ün Ankara'da Gazi Orman Çiftliği, Silifke'de Tekir, Yalova'da Baltacı, Tarsus'ta Piloğlu, Dörtöl'de Karabasamak çiftlikleri ve Ankara'da Bira Fabrikası vardı. Bu işletmeler 1925 yılından beri tarımda yeniliklerin uygulanması ve yaygınlaştırılmasında kullanılıyordu. Atatürk, 1937 yılı Haziran ayında bu çiftlikleri devlet hazinesine bağışladı. 7.1.1938 gün ve 3308 sayılı Yasa ile, Atatürk tarafından bağışlanan bu çiftlikler, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'na dönüştürüldü.

1929 dünya krizinin ardından tarım ürünleri fiyatları hızla ve büyük oranda düşünce, Hükümet buğday fiyatlarında mevsimlik dalgalanmaları önlemek amacıyla Ziraat Bankası'na buğday alma görevi yükledi. 3 Temmuz 1932 gün ve 2056 sayılı Hükümetçe Ziraat Bankasına Mübayaat Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun ile buğday üreticisinin tüccara karşı korunması amaçlandı. Ziraat Bankası 1932-1933 yıllarında özellikle Orta Anadolu'da alım merkezleri açtı ve buğday alımına gitti. Ancak depo yetersizliği nedeniyle önemli sorunlar yaşandı. Ziraat Bankası'nın olanakları bu görevlerin yerine getirilmesi açısından uygun olmayınca, 24.6.1938 gün ve 3491 sayılı Yasayla Toprak Mahsulleri Ofisi kuruldu.

İlk başta yalnızca buğday üreticisini desteklemek amacıyla kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi, daha sonraki yıllarda arpa, çavdar, yulaf, mısır, patates, pirinç ve çeltik ve ayrıca fasulye, nohut, mercimek ve çeşitli yağlı tohumları da satın aldı.

Osmanlı Devleti döneminde topraklarımızda su yapıları son derece sınırlıydı. Sulama çalışmalarının bir bölümünü vakıflar yerine getiriyordu. Konya Ovası'nda bir sulama çalışması vardı. Bazı bölgelerde de su yolları ve bentler yapılmıştı. Cumhuriyet yönetimi, çok sınırlı olanaklarının bir bölümünü sulamaya ayırdı. 1925 yılında Sular Fen Heyeti Müdürlüğü kuruldu. Ancak bu alana ağırlık verilemedi. 1929 yılında büyük bir kuraklık yaşandı ve Sular Umum Müdürlüğü oluşturuldu. Bu Umum Müdürlüğün çalışmaları sayesinde Cumhuriyet Dönemi'nin ilk barajı olan Çubuk 1 Barajı 1936 yılında işletmeye açıldı. 1938 yılında Bursa'da Gölbaşı Barajı, 1941 yılında Niğde'de Gebere Barajı, 1948 yılında Van'da Sihke Barajı, 1949 yılında Eskişehir'de Porsuk 1 barajları inşa edildi. Bu barajların tümünü devlet, devletçilik anlayışı çerçevesinde yaptı ve işletti.

1929 Dünya Buhranı'nın ardından ülkemizde tarım ürünleri fiyatlarında büyük düşüşler oldu ve köylü yoksullaştı. Devlet, bu yoksullaşma sürecinin yol açtığı sorunları aşabilmek amacıyla çeşitli projeler geliştirdi. Bunlardan biri, kooperatifçiliğin teşvik edilmesiydi. 1930'lu ve 1940'lu yıllarda küçük üreticiliği desteklemek amacıyla tarım satış kooperatifleri ve birlikleri oluşturuldu. Bu tarihlerde Türkiye'de köylülüğün kendiliğinden bağımsız üretici örgütlenmeleri gerçekleştirmesi mümkün değildi. Köylülüğün örgütlenmesinde de devletçilik belirleyici bir rol oynadı. Devletçilikle hem köylülüğün örgütlenmesi teşvik edildi ve yönlendirildi, hem de köylüye çeşitli destekler sağlandı.

1935 yılında 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun kabul edildi. Bu kanuna göre, bir tarım satış kooperatifi, en az 10 çiftçinin biraraya gelmesiyle ve Ticaret Bakanlığı'nın onayıyla kurulabiliyordu. Birlikler ise en az 3 tarım satış kooperatifi tarafından kurulabiliyordu. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin

kurulmasına ilişkin anasözleşme örneği, Ziraat Bankası tarafından hazırlanıyor, Ticaret Bakanlığı tarafından onaylanıyor ve Bakanlar Kurulu tarafından kabul edildikten sonra yürürlüğe giriyordu.

Tarım satış kooperatifleri birlikleri, kırsal bölgelerde farklı etnik kökenlerden, siyasal görüşlerden ve inançlardan çiftçileri, ortak ekonomik çıkarlar etrafından biraraya getirdi; örgütlü çalışma geleneğini geliştirdi; çiftçilik bilincinin ve ulusal bilincin gelişmesine katkılarda bulundu. Bu süreçte devletin yönlendirmesi ve desteği belirleyici rol oynadı. Devletçilik, kırsal bölgelerde demokrasi ve örgütlülük bilincinin gelişmesini teşvik etti; çiftçinin refah düzeyini yükseltti.

8.2.1937 gün ve 3116 sayılı Orman Yasası özel mülkiyetteki ormanların büyük bir bölümünün devletleştirilmesini getirdi. Yasanın geçici 1. maddesine göre, mülkiyeti devletten başkasına ait ve bu Yasanın yürürlüğe girdiği tarihte varolan ormanlardan (A) devlet ormanlarına bitişik olanlar; köylülerin kişisel mülkiyetinde olup da alanı elli hektarı geçmeyenler dışında, alanı ne olursa olsun; (B) devlet ormanlarına bitişik olmayıp da alanı bin hektarı geçenler devletçe kamulaştırılacaktı. 1939 yılı sonuna kadar ülkenin çeşitli yerlerinde 40.828 hektarlık 44 parça orman istimlak edilerek devletleştirildi.

ATATÜRK'ÜN MADENCİLİK POLİTİKASI

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ülkemizin doğal kaynakları emperyalist güçlerin denetimi ve sömürüsü altındaydı. Türkiye'ye mal satmak isteyen Batılılar, bazı doğal kaynaklarımızın değerlendirilmesini engelliyordu. Türkiye'nin doğal kaynaklarını sömürmek isteyen yabancı maden şirketleri, bazı madenlerimizi kendileri çıkartarak veya yerli sermayedarlara çıkarttırarak, bu doğal zenginliklerimize değerlerinin altında fiyatlarla el koyuyordu.

1923 yılından sonra, devlet kuruluşları aracılığıyla madencilikimiz geliştirildi. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Etibank, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, Türkiye Taşkömürü Kurumu, Karadeniz Bakır İşletmeleri, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı gibi devlet kuruluşları aracılığıyla madencilikimiz önemli bir gelişme yaşadı. Devletçilik anlayışı ve bu devlet kuruluşları olmasaydı, maden kaynaklarımız yabancı tekellerin çıkarları doğrultusunda kullanılacaktı. Ayrıca, dünya rezervlerinin yüzde 70'inden fazlasına sahip olduğumuz boraks da yağmalanacaktı. Diğer taraftan, onbinlerce maden işçisi, bu devlet madenlerinde çalıştı. Devlet madenciligi, uluslaşma ve bağımsızlığı pekiştirme çabalarına ve işçi sınıfının gelişmesine önemli katkılarda bulundu.

Madencilikte 1923-1938 döneminin belirleyici özelliği, devletçiliktir. Cumhuriyet yönetimi, ilk yıllardan itibaren, hem yeni maden kaynaklarını belirleme ve devlet eliyle işletme, hem de yabancıların denetimindeki madenleri millileştirerek ve devletleştirerek devralma çabalarına girdi.

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) 22 Haziran 1935 tarihinde yürürlüğe giren 2804 sayılı Yasayla kuruldu ve maden kaynaklarımızı saptama çalışmasına başladı. Etibank ise maden kaynaklarımızın değerlendirilmesinde ana birimdi.

Türkiye'de bir dönem madencilikte devlet, ETİBANK demektir. ETİBANK 1935 yılında 2805 sayılı Kanunla kuruldu. Görevi, elverişli madenleri işletip değerlendirmektir. 1.7.1938 gün ve 3437 sayılı Mahrukat Kanunu, ülkenin kömür ihtiyacının karşılanmasını da ETİBANK'a bir görev olarak verdi. ETİBANK, Türkiye'nin bağımsızlığına ve ekonomik gücüne madencilik alanında çok önemli katkılarda bulundu. Bazı kamu işletmeleri önce ETİBANK'ın bünyesinde gelişti; ardından ayrılarak ayrı bir işletme haline dönüştü. Ayrıca, farklı bölgelerdeki işletmelerinde çalışan onbinlerce işçinin refah düzeyini yükseltti ve onların aralarındaki etnik köken ve dini inanç farklılıklarını kenara atarak, sınıf bilinciyle hareket edebilmelerinin nesnel koşullarını yarattı.

Osmanlı döneminde Ereğli-Zonguldak kömür havzasındaki taşkömürü ocakları yabancı şirketler tarafından işletiliyordu. Cumhuriyet Hükümeti, Fransızlara ait Ereğli Şirketi ile 28 Kasım 1936 günü bir devir sözleşmesi (millileştirme ve devletleştirme) imzaladı. Bu Sözleşme 31.3.1937 gün ve 3146 sayılı Yasa ile onaylandı. Bu Yasayla Zonguldak limanı, demiryolu ve madenlerle, Kozlu ve Kilimli demiryollarının işletilmesi Ereğli Şirketi'nden devralındı ve havzadaki deniz işleri tekel altına sokuldu. 11.6.1937 gün ve 3241 sayılı Yasayla Etibank'a bağlı Ereğli Kömürleri İşletmesi kuruldu. 3.1.1938 tarihinde Etibank'a bağlı Mahdut Mesuliyetli Ereğli Kömür İşletmesi (EKİ) oluşturuldu.

ATATÜRK'ÜN SANAYİLEŞME POLİTİKASI

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan çok zayıf bir sanayi devraldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye, emperyalist ülkelerin pazarı durumundaydı. Kumaş, bez, şeker gibi en temel tüketim maddeleri bile başka ülkelerden karşılanıyordu. Çiftçimizin ürettiği ürünlerin ülkemizde işleneceği fabrikalar yoktu. Mustafa Kemal Paşa, daha 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde, siyasal bağımsızlığın ancak güçlü bir ekonomi ile güvence altına alınabileceğini belirtmişti.

Ancak, ana amacı kâr sağlamak olan özel sektör, ülkenin sanayileşmesi için önemli bir adım atmadı. Türkiye, ancak devletçilikle güçlü bir sanayi altyapısı oluşturdu ve siyasal bağımsızlığı ve ulusal savunmasını pekiştirdi. Bu sanayi kuruluşlarıyla işçi sınıfı gelişti ve güçlendi; etnik ve dinsel ayrılıkların yerini, bir süreç içinde, milli bilinç ve sınıf bilinci aldı. Sanayi sektöründeki kamu kurum ve kuruluşları, sosyal devletin çekirdeklerini oluşturdu ve Türkiye'nin yaşadığı büyük dönüşümler sürecine toplumsal destek sağladı.

Sanayi sektöründeki kamu kurum ve kuruluşları, Türkiye'deki tarımsal gelişime ucuz girdi sağlayarak, destekleme alımı yaparak, ürünleri değerinden satın alarak önemli katkılarda bulundu; köylünün uluslaşması ve aydınlanması sürecine destek verdi.

Devlet eliyle ve önderliğindeki bu yatırımlar, ülkede farklı etnik kökenlerden gelen insanların kaynaşmasında ve cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerinin, uluslaşmanın ve aydınlanmanın önünde bir engel olmaktan çıkarılmasında büyük katkılar sağladı.

İnsanların refah düzeyi, devlet sayesinde yükseldi. İnsanlar, devlet kuruluşlarının ürettiği ürünleri güvenerek aldıkça, devlete duyulan güven de arttı. Sümerbank, yalnızca kumaş üretmedi, refahı artırarak ve devlet ürününe güven yaratarak, ulus – devlet bütünleşmesine katkıda bulundu.

Devlet kuruluşları sayesinde, bir bölgenin insanları diğer bölgelerde de çalıştırılmaya başlandı. Örneğin, Tekel'in bir fabrikasındaki işçi, diğer bölgelere tayin edildi. Sümerbank'ın bir fabrikasındaki usta, yeni bir fabrikanın yapımı ve işçilerin eğitimi için, bir başka bölgede yıllarını geçirdi. Devlet memurları, belirli aralıklarla başka yerlere tayin edildi. Bölgeler arasındaki bu işgücü hareketliliği, işçi sınıfını oluşturan bireyler arasında etnik köken ve mezhep farklılıklarının aşılmasına, işçi sınıfının ve ulusun bütünleşmesi doğrultusunda önemli katkılarda bulundu. Devlet eliyle sanayileşme, ulusal bilinci ve sınıf bilincini geliştirdi.

Devlet eliyle sanayileşme sürecinde binlerce işsize, günün koşullarında özel sektör işyerlerinde rastlanamayacak çalışma ve yaşama koşullarıyla iş olanakları yaratıldı. Devlet işletmeleri, kuruldukları bölgelerde toplumsal değişim ve dönüşüme de büyük katkılarda bulundu. Sosyal devlet anlayışı ilk kez bu işletmelerde hayata geçirildi. İşçi sınıfının memur ve işçi statülerinde istihdam edilen kesimleri, devlet sanayi işletmelerinde sınıf kimliğini kazandı. Devlet sanayi işletmeleri, gerek çırak okulları, gerek işbaşında eğitim aracılığıyla, ülkemiz ekonomisinin gereksinim duyduğu nitelikli işgücünün yetiştirilmesine de çok büyük katkılarda bulundu.

Türkiye, devletçilik sayesinde ulusal savunmasını güçlendirdi.

Yabancılara ait Reji Şirketi (Memalik-i Mahruse-i Şahane Duhanları Müsterekü'l-Menfa'a Reji Şirketi) Osmanlı İmparatorluğu'nda tütün üretimini ve işlenmesini sıkı bir biçimde denetliyor, elde edilen gelirin büyük bir bölümünü Osmanlı borçları karşılığında Dünyu Umumiye'ye veriyordu. 1925 yılında Hükümetle Reji Şirketi arasında yapılan bir anlaşma ile Reji'nin bütün hak ve yükümlülükleri Devlete devredildi. Cumhuriyet Hükümeti, Reji'nin sermayesi olan 4 milyon Fransız Frankını Osmanlı Bankası'na ödedi ve Reji'nin yönetimini devraldı. Ayrıca 26.2.1925 gün ve 588 sayılı Yasa, **“istihlakı dahiliyeye mahsus tütün mubayaası, işletilmesi ve tütün ve sigara imali ve satılması tütüne müteallik sair umur... doğrudan doğruya Hükümetçe ifa edilir”** düzenlemesini getirdi.

2 Temmuz 1932 tarihinde kabul edilen 2054 sayılı Yasa ile çay, şeker ve kahve ithalatını bir elden idare etme yetkisi hükümete verildi.

1928-1932 döneminde Tütün, Tuz ve Alkollü İçkiler (Müskirat) İnhisarlar İdareleri ayrı ayrı faaliyet gösteriyordu. Bu kuruluşlar 1932 yılında birleştirilerek İnhisarlar Umum Müdürlüğü adını aldı. 1946 yılında ise Tekel Genel Müdürlüğü'ne dönüştü.

1881 yılındaki Muharrem Kararnamesi alkollü içkilerin gelirini de Dünyu Umumiye'ye, diğer bir deyişle, Osmanlı borçlarının ödenmesine ayırmıştı. Atatürk Türkiye'si bunu da değiştirdi. 1 Haziran 1926 günü yürürlüğe giren 790 sayılı Yasa ile, her türlü alkollü içki üretimi, ithali ve satışı Devlet tekeline altına alındı. Yasanın bir maddesine göre, bu tekelin tamamıyla veya bir bölümünün bir anonim şirkete devredilmesi mümkündür. Bu iş Türkiye İş Bankası ile Nacella Organizasya isimli bir Leh şirketine bırakıldı. Bu grup, işletme hakkını, İsperto ve Meşrubatı Küliye İnhisarı İşletme Türk Anonim Şirketi'ne devretti. Ancak bu şirketin taahhütlerini yerine getirmemesi üzerine şirketin iflasına mahkemece karar verildi ve 1571 sayılı Yasayla İsperto ve Meşrubatı Küliye İnhisarı kurularak Maliye Vekaletine bağlandı. Bu birim 1932 yılında İnhisarlar Umum Müdürlüğü bünyesine alındı.

Türkiye'nin “sanayi mektebi” Sümerbank, Türkiye ekonomisinin geliştirilmesine, halkın refahının yükseltilmesine, Türkiye'nin siyasal bağımsızlığının ekonomik altyapısının oluşturulmasına, halk ile devlet arasındaki bağların güçlendirilmesine ve farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların ulus ve sınıf bilinçlerinin geliştirilmesine çok önemli katkılarda bulundu. Sümerbank'ın işletmeleri, buldukları bölgelerde sosyal devletin çekirdekleriydi.

1925 yılında 633 sayılı Yasayla Sanayi ve Maden Bankası kuruldu. Devletin elindeki sanayi kuruluşları bu bankaya devredildi. Sanayi ve Maden Bankası 1932 yılında Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası olarak ikiye ayrıldı. Bu iki kuruluş, 3.6.1933 gün ve 2262 sayılı Yasa ile birleştirilerek Sümerbank kuruldu. Sümerbank (Sümer Holding) ve bütün fabrikaları 30.10.1987 tarihinde özelleştirme kapsamına alındı ve tahrip edildi.

Sümerbank, ülkemizde demir-çelik tesisleri, çimento fabrikaları, kağıt ve selüloz tesisleri kurdu ve bunların daha sonra kendi bünyesinden ayrılarak ayrı birer kuruluş olmasını sağladı.

Sümerbank, Birinci Sanayi Planı çerçevesinde, devletçilik anlayışıyla bir sanayileşme sağladı. Sümerbank'ın gerçekleştirdiği sanayileşme, emperyalist ülkelerin uluslararası işbölümü çerçevesinde Türkiye için uygun gördükleri alanlarda değil, Türkiye'nin ulusal bağımsızlığı açısından gerekli görülen alanlardaydı. Sümerbank, bu anlayış çerçevesinde, vasıflı insan gücü yetiştirilmesi amacıyla, hem işletmelerinde sürekli eğitim uyguladı, hem de yurtdışına eğitim için öğrenciler gönderdi. Türkiye'nin bağımsızlığı için yapılan millileştirme ve devletleştirmelerde de Sümerbank önemli görevler üstlendi.

Sümerbank, Anadolu'nun değişik bölgelerinde, başka hiçbir sanayi tesisinin olmadığı yerlerde fabrikalar kurdu; istihdam olanağı sağladı. Bölgenin zenginleri ellerindeki parayı ticaretle kullanırken veya büyük kentlere aktarırken, devlet, Sümerbank eliyle yatırım yaptı. Birçok bölgede ilk önemli fabrika, Sümerbank'ın işletmesiydi. Devlet, "kerim devlet," "baba devlet" veya "sosyal devlet" rolünü, bu fabrikalarla yerine getirdi. Bu fabrikalar, Anadolu'nun birçok bölgesinde işçi sınıfının çekirdeklerini oluşturdu. İşçiler, çok sayıda işçinin bir arada çalıştığı büyük işletmelerde sınıf kimliğini kazandı.

Osmanlı döneminde ülkenin şeker ihtiyacının tümü ithalata karşılanıyordu. Uşak'ta 19 Nisan 1923 tarihinde yerel girişimcilerin katılımıyla Uşak Terakkii Ziraat T.A.Ş. kuruldu. Uşaklı birkaç sermaye sahibi ve Uşak halkının katılımıyla oluşan bu şirketin amacı bir şeker fabrikası kurmaktı. Şirket iki yıllık çabaya rağmen taahhüt edilen sermayeyi toplayamadı. Devlet bu girişime çeşitli biçimlerde destek verdi. 25 Ocak 1926 gün ve 724 sayılı Yasayla şeker ithalatı tamamiyle Devletin tekeline alındı. Özel girişimciler sorunları yine çözemeyince, Sanayi ve Madin Bankası şirkete yüzde 30 oranında ortak edildi. Şirket buna rağmen başarılı olamadı ve zarar etti. 6 Ağustos 1931 tarihinde tasfiyesine karar verilen şirketin malvarlığı, alacağına karşılık olarak, Sanayi ve Madin Bankası'na devredildi. Böylece devletleştirilen Uşak Şeker Fabrikası, 4 Temmuz 1933 tarihinde Devlet Sanayi Ofisi'ne, 11 Temmuz 1933 tarihinde de Sümerbank'a devredildi.

Türkiye'de şeker pancarı tarımını Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yaygınlaştırdı. Şeker pancarı tarımıyla birlikte hayvancılık ve çağdaş tarım anlayışı da yerleştirildi. 1927 yılında 6664 aile şeker pancarı ekerken, bu sayı 1935 yılında 56 bine, 1945 yılında 98 bine ve 1971 yılında da 223 bine çıktı.

Türkiye şeker endüstrisi devletçilikle gelişti. Türkiye şeker ithalatından şeker ihracatçısı bir ülke konumuna devletçilikle ulaştı. Çiftçiye kollayan bir devletçilik anlayışıyla yönetilen Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ise köylünün refah düzeyinin yükseltilmesine; farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların ortak ekonomik çıkarlar temelinde biraraya gelmesine önemli katkılarda bulundu. Şirket, yaptığı yardımlarla, tarım tekniğini geliştirdi, hayvancılığa önemli katkılar sağladı, çiftçiye kredi temin etti, tarımsal danışmanlık hizmeti verdi. Bu işyerlerinde örgütlü işçiler kolayca sendikalaştılar ve sendikacılık hareketinde önemli roller üstlendiler. Ayrıca, devletin desteğiyle oluşturulan pancar üreticileri kooperatifleri birliği PANKOBİRLİK, köylüleri biraraya getirdi.

Türkiye'de üretilen şeker devletçilik sayesinde ucuzladı ve halkın şeker tüketimi arttı. Türkiye'de 1926 yılında tüketilen 63,4 bin ton şekerin yalnızca 573 tonu ülkemizde üretiliyordu. 1976 yılında ise 1,2 milyon ton şeker üretilirken, tüketim 939 ton düzeyine ulaşmıştı. Kişi başına yıllık şeker tüketimi 1926 yılında 4,6 kg. iken, 1976 yılında 22,9 kg. olmuştu.

İstiklal Savaşı sürerken, 1921 yılında, Ankara'da Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü kuruldu. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ulusal savunma sanayinin kurulması için büyük yatırımlar yapıldı. 1926 yılında Kayaş Kapsül ve İmla Fabrikası kuruldu. Elmadağ Barut Fabrikası 1928 yılında Tekel tarafından kuruldu ve 1934 yılında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'ne devredildi. Kırıkkale Barut Fabrikası 1939 yılında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü tarafından kuruldu. Türkiye'de ilk çelik fabrikası 1932 yılında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak kuruldu (Kırıkkale Çelik Fabrikası). Kayseri'de 1925 yılında kurulan Kayseri Tayyare Fabrikası'nda ise avcı uçakları üretiliyordu. Türkiye'nin savunması ve ekonomisi açısından hayati öneme sahip bu fabrikalar 8 Mart 1950 günü kabul edilen 5591 sayılı Yasa ile Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na dönüştürüldü.

Sümerbank'a ait İzmit Kağıt ve Karton Fabrikası'nın temeli 1934 yılında atıldı ve işletmede ilk kağıt 18 Nisan 1936 günü üretildi. 6 Aralık 1936 günü ise ikinci Kağıt ve Selüloz Fabrikasının temeli atıldı.

ATATÜRK'ÜN ULAŞTIRMA VE TAŞIMACILIK POLİTİKASI

Osmanlı dönemine kara, deniz ve demiryolu ulaştırmacılığı ve taşımacılığı son derece sınırlıydı. Demiryollarının güzergahı, emperyalist güçlerin ülke kaynaklarını sömürme niyet ve çabalarına göre belirlenmişti. Demiryolları yabancı şirketler tarafından yapılıyor ve işletiliyordu. Örneğin, 1856 yılında İngilizler tarafından inşaatına başlanan İzmir-Aydın demiryolunun amacı, Ege Bölgesi'ndeki ihraç ürünlerini İzmir Limanı'na ucuz ve güvenli bir biçimde ulaştırmaktı. Demiryolu şirketleri, müşteri olsun olmasın, bir gelir güvencesinden yararlanıyordu. Ulaştırma yaşanan yetersizlikler, nüfusun çok büyük bölümünü oluşturan köylülerin yaşamlarını köyün dar bakışlılığı içinde geçirmesine yol açıyordu. Erkek, ya askere gitmek, ya da köyünde geçimini sağlayamıyorsa para kazanmak için gurbete gitmek için köyünden çıkıyordu. Kadının yaşamı bir köyde geçebiliyordu. Okuma yazma bilme oranının çok çok düşük olduğu, radyonun ve televizyonun bulunmadığı koşullarda, halkın çok büyük bölümü tam bir karanlık içinde yaşıyordu.

Aydınlanmanın, ulusal bütünlüğün, demokrasinin, güçlü ekonominin ve ulusal savunmanın yolu demiryollarından, karayollarından ve deniz taşımacılığından geçiyordu. Cumhuriyet yönetimi, halkın ve ülkenin yararına bir ulaştırma politikasını yerleştirebilmek amacıyla millileştirmelere ve devletleştirmelere girişti ve nitelikli insan gücü ve kaynak yetersizliğine karşın, devlet eliyle hızlı bir ulaştırma programı uyguladı.

Atatürk Türkiye'si demiryollarına da büyük önem verdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda demiryolları yabancı şirketler tarafından yapılıyor ve belirli bir kilometre garantisi ile işletiliyordu. Yabancı şirket, faaliyetleri sonucunda belirli bir geliri elde edemezse, aradaki fark Devlet tarafından ödeniyordu. Atatürk Türkiye'si yabancı demiryollarını millileştirdi ve devletleştirdi. Osmanlı döneminde 1856 yılından 1918 yılına kadar 3974 km. demiryolu yapıldı. 1923 yılından 1973 yılına kadarki 50 yıllık dönemde ise 4649,5 km. demiryolu yapıldı.

İmtiyazlı şirketlere ait iken Atatürk Türkiye'si tarafından millileştirilen ve devletleştirilen demiryolu hatları şunlardı: Sarıkamış - Rus Hududu (1937), Erzurum - Sarıkamış(1937), Anadolu-Bağdat (Anadolu kısmı)(1928), Mersin-Adana (1928), İzmir- Kasaba (1934), İzmir-Aydın (1935), Mudanya-Bursa, Şark Demiryolları, Samsun-Çarşamba(1933).

Atatürk döneminde yapılan demiryolları ise şöyledir (Hattın açılış tarihi parantez içinde belirtilmektedir): Ankara - Kayseri (1927), Kayseri - Sivas (1930), Fevzipaşa - Malatya (1931), Samsun-Sivas (1932), Kütahya - Balıkesir (1932), Ulukışla - Kayseri (1933), Malatya - Ergani (1934), Irmak - Filyoz (1935), Ergani - Diyarbakır (1935), Afyon - Karakuyu (1936), Isparta - Bozanönü (1936), Sivas - Çetinkaya (1937), Malatya - Çetinkaya (1937), Çetinkaya - Erzincan (1938).

Atatürk Türkiye'si hem imtiyazlı yabancı demiryolu şirketlerinin sömürüsüne ve hakimiyetine son verdi, hem de yurdu demirağlarla örerek, ülkeyi askeri açıdan güçlendirdi, iç pazarın bütünleşmesine ve gelişmesine ve ulusal bilincin ve bütünlüğün güçlendirilmesine önemli katkılarda bulundu.

Osmanlı döneminde yapılan limanlar ağırlıklı ihracat-ithalat amaçlıydı ve yabancıların denetimindeydi. Bu limanlar da Atatürk döneminde millileştirildi ve devletleştirildi.

ATATÜRK'ÜN ELEKTRİK VE SU SAĞLANMASI POLİTİKASI

Osmanlı döneminde önemli kentlerin elektrik gereksiniminin karşılanması, yabancı şirketlerin elindeydi. Bu durum, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etti. Büyük illerde yabancı şirketler, bazı küçük yerleşim birimlerinde ise belediyeler elektrik üretimi, dağıtımı ve ticaretini gerçekleştiriyordu. Ancak Türkiye Cumhuriyeti, 1935 yılında elektrik sorununa el attı. Yabancılar'a ait elektrik şirketleri millileştirildi ve devletleştirildi.

Osmanlı döneminde İstanbul ve İzmir'de su dağıtımını yabancı şirketler düzenliyordu. İstanbul Türk Anonim Su Şirketi 20.5.1933 gün ve 2198 sayılı Yasayla; Üsküdar ve Kadıköy Türk Anonim Şu Şirketi 11.4.1938 gün ve 3359 sayılı Yasayla; İzmir Suları A.Ş. ise 5.6.1944 gün ve 4583 sayılı Yasayla millileştirildi ve devletleştirildi.

ATATÜRK'ÜN BANKACILIK POLİTİKASI

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, devlet bankalarını, halkla devlet arasındaki bağı güçlendirmede, ulusal bütünlüğünü geliştirmede, sanayi yatırımlarını gerçekleştirmede, siyasal bağımsızlığa temel oluşturacak ekonomik gücü artırmada etkili bir araç olarak kullandı.

1856 yılında Osmanlı Bankası İngiliz sermayesi ile kuruldu. Banka'ya 1863 yılında Fransız sermayesi, 1875 yılında da Avusturya sermayesi ortak edildi. 1863 yılında Osmanlı Devleti'nin kağıt parasını basma ayrıcalığını elde etti. Devletin para basma hakkı Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na devredilebildi.

Nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylülerin sorunlarını çözmek, köylüyü ağaların ve aşiret reislerinin ekonomik baskısından kurtarmak ve köylü – devlet bağına güçlendirmek amacıyla Ziraat Bankası kullanıldı. Ekonomik kalkınmada destek amacıyla Sanayi ve Maadin Bankası, konut yapımında Emlak ve Eytam Bankası, para basma işlerinde Merkez Bankası, belediyelerin finansmanında Belediyeler Bankası, madencilik ve enerji üretiminin geliştirilmesinde Etibank, denizciliğin teşvikinde Denizbank, esnafın ve sanatkarların desteklenmesi işinde katkı sağlaması için de Halk Bankası ve Halk Sandıkları kuruldu.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bankacılık alanındaki devletçilik uygulamaları sayesinde, çeşitli sınıf ve tabakalara yarar sağladı ve onları ortak ekonomik çıkar etrafında bütünleştirdi; ulusal bilinci ve bütünlüğünü geliştirdi; devletin halkla ilişkilerini güçlendirdi. Ayrıca, devlet bankaları aracılığıyla ekonomiye müdahalede ve ekonomik bağımsızlığı sağlamada devletin elinde önemli araçlar bulunuyordu. Devlet bankalarının, emperyalist güçlerin dayatmaları sonucunda tasfiye edilmesiyle, bu alanlarda darbe üzerine darbe yenmektedir ve yenecektir.

SONUÇ

Türkiye'de özelleştirmelerin ve piyasacılığın amacı, Atatürk'ün güçlü bir Türkiye, kaynaşmış ve devletine inanan ve güvenen bir ulus yaratma çabasında etkili bir araç olarak kullandığı devletçiliği ve plancılığı yok etmektir. Özelleştirmeler yalnızca bir yağma-talan aracı değildir. Esas amaç, Türkiye'nin parçalanmasıdır. Özelleştirmelere, piyasacılığa (ekonomiye ulusötesi tekellerin ve yerli tekellerin hakim olmasına) ve yerelleşmeye karşı mücadele, Türkiye'ye sahip çıkma mücadelesinin en önemli unsurlarıdır.